زنجیرەی ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست
(٧٦)

سورەتی

- پلە وپایە و پێگەکەی .
- حوکمی خوێندنەوەی لە ناو نوێژدا .
- تەفسیری ئایەتەکانی .
- ئەو سوودانەی کە لێی دەردەهێنرێن .

نووسینی
زانا و پێشەوا / صالح بن فوزان الفوزان (حفظه الله)
ئەندامی دەستەی گەورە زانایان و ئەندامی لیژنەی هەمیشەیی فەتوا

وەرگێڕانی
مامۆستا محمد عبد الرحمن لطیف کەلاری

زنجیرەی ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست

(٧٦)

سورەتی فاتیحە

١ ـ پلەوپایە و پێگەی .

٢ ـ حوکمی خوێندنەوەی لە نوێژدا .

٣ ـ ناوەکانی سورەتی فاتیحە .

٤ ـ ژمارەی ئایەتەکانی .

٥ ـ لێکدانەوەی پەناگرتن و (بسم الله)کردن .

٦ ـ تەفسیری ئایەتەکانی فاتیحە .

٧ ـ ئەوەی کە هاتووە لە بارەی فەزڵیەوە .

٨ ـ ئەو سوودانەی کە لێی دەردەهێنرێن .

نووسینی زانا و پێشەوا

صالح بن فوزان الفوزان حفظه الله

ئەندامی دەستەی گەورە زانایان و ئەندامی لیجنەی هەمیشەیی فەتوا

وەرگێڕانی

ماموستا محمد عبد الرحمن لطیف کەلاری

پێداچونەوەی زانا و بانگخواز

ماموستا عبدالطیف أحمد

چاپی پێنجەم ١٤٣٦ ك

فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

عنوان الكتاب : (**تەفسیری سورەتی فاتیحە / تفسیر سورة الفاتحة**) .

المؤلف : الإمام العلامة الشيخ صالح الفوزان حفظه الله .

المترجم : أبو فردوس محمد بن عبدالرحمن بن لطيف الكردي العراقي .

ردمك :

رقم الإيداع :

١ ــ التفسير ٢ ــ الفقه

ناوی نامیلکە: تەفسیری سورەتی فاتیحە .

ناوی نووسەر : الإمام العلامة الشيخ صالح الفوزان حفظه الله .

ناوی وەرگێڕ : محمد عبد الرحمن لطيف .

زنجیرە : زنجیرەی (٧٦) لە (زنجیرەی پەروەردە و بانگەواز) .

ژمارەی سپاردن : ژمارە (٥٠٣)ی وەزارەتی رۆشنبیری حوکومەتی هەرێمی کوردستانی پێدراوە .

نۆرەی چاپ : پێنجەم .

ساڵی چاپ : ١٤٣٦ ك ـ ٢٠١٥ .

* پێشەکی وەرگێڕ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ، وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُوْلِهِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِيْنَ .
أَمَّا بَعْدُ :

ئەمە تەفسیرێکی کورت و پوخت و تێروتەسەلی گەورەترین سورەتی قورئانی پیرۆزە کە بریتی‌یە لە : (سورة الفاتحة) کە لە لایەن زانای گەورە و پێشەوا (الشیخ صالح الفوزان)ەوە ئامادەکراوە .

بەشێك لە گرنگی ئەم سورەتە ئەوەیە کە خوای پایەدار خوێندنەوەیی واجب و پێویست کردووە لە نێو هەموو رکعاتێکی نوێژدا .

ئەمەش وا دەخوازێت کە پێویستە مرۆڤی موسڵمان ئاشنابێت بە تەفسیر و واتاکەی بە شێوازێکی پوخت و رێکوپێك بۆ ئەوەی بزانێت لە ناو نوێژەکەیدا چی دەخوێنێت .

بۆیە بە پێویستم زانی وەریبگێڕمە سەر زمانی کوردی ، داواکارم لە خوای گەورە کەوا سوودی پێبگەیەنێت بە موسڵمانان ، وە لێمی قەبوڵ بکات ، بەڕاستی خوا بەخشندە و میهرەبانە .

باوکی فردوس محمد عبدالرحمن لطیف

مەککەی پیرۆز / نزیك ماڵی خوا

سورەتی فاتیحە

١ ـ پلەوپایە و پێگەی سورەتی فاتیحە :

ئەم سورەتە پلەوپایەیەکی گەورەی هەیە لە نێو قورئانـدا ، چـونکە گەورەترین سورەتە تێیدا ، هەروەکو چۆن گـەورەترین ئایـەتی قورئـان بریتی‌یە لـە (آیـــةُ الكُرســـــي) ، وە لەبـەر گرنگـی ئـەم سـورەتە لـە سـەرەتای قورئانـدا نووسـراوە ، وە هـەر لەبـەر ئەمـەش نـاونراوە بـە (فاتـــحة الكتاب / دەروازەی کتێبی خوا) ، وە ئەمەش بەڵگەیە لەسـەر گرنگی و پلەوپایەی ئەم سورەتە ، چونکە پێشنەخراوە و نـەکراوە بـە یەکەمین سورەت لە قورئاندا ئیللا لەبەر گرنگیەکەی نەبێت .

٢ ـ حوکمی خوێندنەوەی لە نوێژدا :

هەروەها بەشێك لە گرنگی ئـەم سـورەتە ئەوەیـە کـە خـوای پـاك‌و بێگەرد و پایەدار خوێندنەوەیی واجب و پێویست کردووە لە نێو هەموو رکعاتێکی نوێژدا .

وە زۆربەی زانایان بۆ ئەوە ڕۆیـشتوون کـە خوێندنـەوەی سـورەتی فاتیحە لە نوێژدا واجبە ، وە هەرکەسێك نەیخوێنێت لە نوێژەکەیدا ئەوا نوێژەکەی ڕاست و دروست نـی‌یـە لەبـەر فەرمایـشتی پێغەمبـەر (ﷺ) : ((لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَـــابِ))[1] واتە : نوێـژی ئەو کـەسە دروست نی‌یە کە سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێنێت .

---

[1] متفق عليه من حديث عبادة بن الصامت : البخاري : كتاب الأذان ، باب (٩٥) ، رقم : (٧٥٦) ، [٢ / ٣٠٦] ، ومسلم : كتاب الصلاة رقم : (٣٩٤) .

ئەمــەش بــۆ کەســێکە کــە بتوانێــت بیخوێنێــت ، بــەڵام کەســی دەستەوەستان کە ناتوانێت بیخوێنێت لەبەر دەستەوەستانبوونی لە لەبەرکردنی ئەوا ئەم کەسە ئەوە دەخوێنێت کە بۆی ئاسانە لە ئایەتەکانی تری قورئان جگە لە سورەتی فاتیحە ، وە ئەگەر هاتوو هیچ شتێکی لە قورئان نەزانی ئەوا ئەم زیکرە دەخوێنێت : (سُبْحَانَ اللَّهِ ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّـــهِ) لەبەر فەرمایشتی پێغەمبەر (ﷺ) : ((إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَكَبِّرْ ، فَــإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ وَإِلاَّ فَاحْمَدِ اللَّهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ ...))[٢].

واتە : ئەگەر هەستایت بۆ نوێژ ئەوا بڵێ : (اللَّهُ أَكْبَــر) ، وە ئەگەر شتێکت لە قورئان لەبەر بوو ئەوا بیخوێنە ئەگینا سوپاسی خوا بکە و بە گەورەی دەربڕە و یەکخواپەرستی ڕاگەیەنە و ئەنجا کڕنوش بەرە .

وە زۆربەی زانایان بۆ ئەوە ڕۆیشتوون کە خوێندنەوەی سورەتی فاتیحە واجبە لەسەر پێشنوێژ و ئەو کەسەی کە بە تەنها نوێژ دەکات (الإمام والـــمنفرد) ، وە سەبارەت بە خوێندنەوەی لە ئاست ئەو کەسەی کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (الـــمأموم) ئەوا جیاوازن بەسەر سێ وتە و بۆچووندا :

وتەی یەکەم : خوێندنی سورەتی فاتیحە واجبە لەسەر هەموو نوێژگەرێك : پێشنوێژ بێت (الإمـــام) یان لە پشت پێشنوێژەوە بێت

---

[٢] اخرجه من حديث رفاعة بن رافع : أبو داود : كتاب الصلاة ، بــاب (١٤٨) ، رقــم (٨٦١) ، [١ / ٣٧٧] ، والترمذي : كتاب الصلاة ، باب (١١٠) ، رقم (٣٠٢) ، [٢ / ١٠٠] .

(الــمأموم) يـان بـه تـاك نوێـژ بكـات (الـــمنفرد) لەبـەر فەرمايـشتى پێغەمبەر (ﷺ) : ((لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)) .

واتە : نوێژی ئەو كەسە دروست نی‌يە كـە سـورەتی فاتيحـەی تێـدا نەخوێنێت .

وە ئەمەش گشتگيرە بـۆ هـەموو نوێژگـەرێك ، هـەروەها پێغەمبـەر (ﷺ) فەرموويـەتی : ((لَعَلَّكُمْ تَقْرَءُونَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ ؟ قُلْنَا : نَعَمْ هَـذَا يَـا رَسُولَ اللَّهِ ، قَالَ : لاَ تَفْعَلُوا إِلاَّ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ ، فَإِنَّهُ لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْـرَأْ بِهَا))[٣] .

واتـە : واديـارە لـە پـشت پێـشنوێژ (ئيمـام)ەكەتانـەوە قورئـان دەخوێنن ؟ وتمان : بەڵێ بە خێرايی ئەی پێغەمبەری خوا ، فەرمووی : كاری وا مەكەن جگە لـە سـورەتی فاتيحـە نـەبێت چـونكە نوێـژی ئـەو كەسە دروست نی‌يە كە سورەتی فاتيحەی تێدا نەخوێنێت .

وە ئەمەش مەزهەبی ئيمامی شافعی و كۆمەڵێك لە فەرموودەناسانە وەك ئيمامی بوخاری و جگە لە ئەويش ، بۆچوونيان وايە كە : خوێندنی سورەتی فاتيحە واجبە لەسەر : پێشنوێژ (الإمام) و ئەو كەسەش كە لە پـشت پێشنوێژەوەيە (الــمأموم) و ئـەو كەسـەش كـە بـە تـەنها نوێـژ دەكات (الـــمنفرد) .

[٣] أخرجه بنحوه من حديث عبادة بن الصامت : أبو داود : كتاب الصلاة ، باب (١٣٦) ، رقم (٨٢٤) ، [١ / ٣٦٢] ، والنسائي : كتاب الافتتاح ، باب (٢٩) ، رقم (٩١٩) ، [١ / ٤٧٩] .

وتەی دووەم : خوێندنی سورەتی فاتیحە واجب نی‌یە لەسەر ئەو کەسەی کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (المأموم) چونکە خوێندنی پێشنوێژ (الإمام) لە بری ئەویشە و لەسەری دەیخات لەبەر فەرمایشتی پێغەمبەر (ﷺ) : ((مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ))[٤].

واتە : هەرکەسێك پێشنوێژی (ئیمامی) هەبوو ئەوا خوێندنی پێشنوێژ (ئیمام) خوێندنیشە بۆ ئەو .

بەڵام ئەم فەرموودەیە قسە هەیە لەسەر سەنەدەکەی .

وە ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەشیان کردووە بە بەڵگە : ﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْءَانُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ ﴾ [الأعراف] .

واتە : وە ئەگەر قورئان خوێنرا ئەوا گوێی بۆ بگرن و بێدەنگ بن بەڵکو خوا رەحمتان پێبکات .

لە رووی بەڵگەهێنانەوە وتویانە : خوای گەورە فەرمانی کردووە بە گوێگرتن و بێدەنگبوون بۆ خوێندنەوەی قورئان ، وە ئەم ئایەتە سەبارەت بە گوێگرتن لە نوێژدا دابەزیوە ، واتە : ئەگەر پێشنوێژ (ئیمام) قورئانی خوێند ئەوا پێویستە لەسەر ئەو کەسەی کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (المأموم) بێدەنگ بێت و گوێبگرێت ، کەواتە ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە قورئان خوێندن پێویست نی‌یە لەسەر

---

(٤) أخرجه من حديث جابر : أحمد برقم (١٤٦٩٨) ، [٥ / ١٢٥] ، وابن ماجه : كتاب إقامة الصلاة ، باب (١٣) ، رقم (٨٥٠) ، [١ / ٤٦٣] ، واللفظ المذكور للبيهقي في سننه : كتاب الصلاة ، باب (٢٦٥) ، رقم (٢٨٩٨) ، [٢ / ٢٢٨] .

ئەو کەسەی کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (الـمأموم) چونکە پێشنوێژ (الإمام) قورئان دەخوێنێت لە بری خۆی و ئەوانەش کە لە پشتیەوەن ، وە ئەم وتەیەش مەزهەبی ئەبوحەنیفە و ئەحمەدە .

وتەی سێیەم : کە وتەی ئیمامی مالکە و هەڵبژاردەی (شیخ الإسلام ابن تيمية) و کۆمەڵێك لە زانایانە ، دەڵێن : خوێندنی سورەتی فاتیحە واجبە لەسەر ئەو کەسەی کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (الـمأموم) لە نوێژە بێدەنگەکاندا (الصلاة السرية) کە پێشنوێژ (الإمام) دەنگی تێدا بەرز ناکاتەوە وەکو نوێژی نیوەڕۆ و عەسر ، بەڵام لەو نوێژانەدا کە دەنگیان تێدا بەرز دەکرێتەوە (الصلاة الـجهرية) ئەوا خوێندنی پێشنوێژ (الإمـام) بەسە و ئەو کەسەش کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (الـمأموم) پێویستە لەسەری بێدەنگ بێت و گوێبگرێت .

دەڵێن : بەم لێکدانەوەیە بەڵگەکان کۆدەبنەوە : چونکە ئەو بەڵگانەی کە خوێندنی سورەتی فاتیحە پێویست دەکەن ئەوا بەسەر نوێژە بێدەنگەکاندا (الصلاة السرية) ساغدەکرێنەوە و بەڵگەکانی تر و ئایەتە پیرۆزەکەش بەسەر ئەو نوێژانەدا کە دەنگیان تێدا بەرز دەکرێتەوە (الـصلاة الـجهرية) ساغدەکرێنەوە ، وە ئەم وتەیەش دادوەرترینی وتەکانە إن شاء الله .

٣ ـ ناوەکانی سورەتی فاتیحە :

ئەم سورەتە چەندین ناوی هەیە ، هەر ناوێکیشی بەڵگەیە لەسەر واتایەك ، وە هەر شتێك ناوی زۆر بێت ئەوە بەڵگەیە لەسەر فەزڵ و چاکێتی ئەو شتە .

ـ ئەم سورەتە ناودەبرێت بە : (**فاتحة الكتاب / دەروازەی کتێبی خوا**) ، چونکە نووسینەوەی موصحەفەکانی پێ دەستپێدەکرێت .

ـ وە ناودەبرێت بە : (**أمُّ القرآن / بنەمای قورئان**) ، چونکە قورئان لەسەر ئەو واتایانە دەخولێتەوە کە ئەم سورەتە دەیگرێتە خۆ ، هەموو ئەو واتایانەش کە قورئان گرتویەتە خۆی و لە ئایەتەکانیدا بە وردی باسی لە بارەیانەوە کردووە ئەوا بە شێوەیەکی گشتی لەم سورەتەدا کۆبوونەتەوە .

ـ وە ناودەبرێت بە : (**الرُقْيَة / خوێندراوچارە**) ، چونکە بە مەبەستی چارەسەرپێکردن بەسەر نەخۆشدا دەخوێندرێت ، بەڵگەش لەسەر ئەمە ئەوەیە کە لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە کەوا :

چەند کەسێك لە صەحابەکانی پێغەمبەر (ﷺ) خۆیان لای ناوچەیەك لە ناوچە عەرەب نیشینەکان میواندار کرد و ئەوانیش میوانداریان نەکردن ، لەو کاتەدا پیاوە گەورە و سەرگەورەکەیان پێوەیدرا ـ مار یان دووپشك پێوەیدا ـ و هیچ چارەسەرێکیان بۆی نەدۆزیەوە ، ئەوەبوو هاتن بۆ لای ئەو چەند صەحابیە و داوای دوعاچارەیان لێکردن ، ئەوانیش فەرموویان : ئێوە میوانداری ئێمەتان نەکرد لەبەر

ئەوە ئێمەش بەسەریدا ناخوێنین تاوەکو بەرامبەرێکمان پێنەدەن ، ئەوانیش برگەیەك مەڕومالآتیان دەسنیشانکرد بۆیان ، ئەوەبوو یەکێك لەو صەحابیانە هەستا و سورەتی فاتیحەی بەسەردا خوێند ، دوای ئەوە پیاوەکە هەستا و چاك بوویەوە وەکو بڵێی کۆتوبەندی لێکرابێتەوە ، صەحابیەکانیش مەڕومالآتەکەیان وەرگرت و بردیان بەلآم هیچ هەڵسوکەوتێکیان تێیاندا نەکرد تاوەکو پرس بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) نەکەن ، کە هاتنەوە ڕۆیشتنە لای پێغەمبەر (ﷺ) و بەسەرهاتەکەیان بۆ گێڕایەوە ، ئەویش فەرمووی : ((وَمَا أَدْرَاكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ)) ئێوە چۆن زانیتان سورەتی فاتیحە خوێندراوچارەیە ؟ پاشان پێیانی فەرموو : ((اقْتَسِمُوا هَذِهِ الْغَنَمَ وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ بِسَهْمٍ))[٥] ئەم مەڕومالآتە دابەش بکەن و پشکێکیش بۆ من دابنێن ، وە فەرمووی : ((إِنَّ أَحَقَّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللَّهِ))[٦].

واتە : بەڕاستی شایستەترین شتێك کە کرێی لەسەر وەربگرن کتێبەکەی خوایە .

- وە ناودەبرێت بە : (**الشَّافِيَة / شیفادەر**) ، چونکە شیفادەدات لە نەخۆشیەکان بە ئیزنی خوا ، شیفای دڵەکان دەدات و شیفای لاشەکانیش دەدات : شیفای دڵەکان دەدات لە گومان و خەیاڵ و وەسوەسەکان ، وە شیفای لاشەکانیش دەدات لە ئێش و ئازارەکان

---

[٥] متفق عليه من حديث أبي سعيد الخدري : البخاري : كتاب الإجارة ، باب (١٦) ، رقم : (٢٢٧٦) ، [٤ / ٥٧١] ، ومسلم : كتاب السلام باب : (٢٣) .

[٦] أخرجه البخاري من حديث ابن عباس : كتاب الطب ، باب (٣٤) ، رقم : (٥٧٣٧) ، [١٠ / ٢٤٤] .

هەروەکو چۆن ئەمە بە دی هات بۆ ئەو کەسەی کە پێوەیدرابوو .

- وە ناودەبرێت بە : (**السَّبعُ المثاني / حەوت ئایەتی دووبارە**) ، خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَـٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾ [الحجر] ، واتە : وە ئێمە حەوت ئایەتی دووبارە و قورئانی گەورە و مەزنمان پێداویت .

مەبەست بە (السَّبْعُ الْمَثَانِي / حەوت ئایەتی دووبارە) سورەتی فاتیحەیە چونکە بریتی‌یە لە حەوت ئایەت ، وە حەوتەکەش (السَّبْع) وەسفکراوە بە دووبارە (الْمَثَانِي) چونکە خوێندنەوەی دووبارە دەکرێتەوە لە هەموو رکعاتێکدا .

پێغەمبەریش (ﷺ) لەم بارەیەوە فەرموویەتی : ((هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ))[٧].

واتە : سورەتی فاتیحە بریتی‌یە لە حەوت ئایەتی دووبارە و قورئانی گەورە و مەزن کە پێمدراوە .

ـ وە ناودەبرێت بە : (**الصلاة / نوێژ**) ، هەروەکو چۆن لەم فەرموودە قودسیەدا هاتووە کە خوای گەورە فەرموویەتی : ((قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ ...))[٨] واتە : من نوێژم لە نێوان خۆم و عەبدەکەمدا کردووە بە دوو بەشەوە ، ئەنجا ئەو نوێژەشی بە سورەتی فاتیحە تەفسیر کردووە .

---

[٧] أخرجه البخاري من حديث أبي سعيد بن المعلّى : كتاب التفسير ، باب (١) ، رقم : (٤٤٧٤) ، [٨ / ١٩٦].

[٨] أخرجه مسلم من حديث أبي هريرة : كتاب الصلاة ، باب (١١) ، رقم : (٣٩٥) ، [٢ / ٣٢٤] .

٤ـ ژمارەی ئایەتەکانی :

ئەم سورەتە بریتی‌یە لە حەوت ئایەت بە دەقی قورئان ، هەروەکو لە پێشەوە لە فەرمایشتی خوای گەورەدا باسکرا : ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾ [الحجر] .

واتە : ئێمە حەوت ئایەتی دووبارە و قورئانی گەورە و مەزنمان پێ‌داویت .

جا فەرمایشتی : ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ ئەمە ئایەتێکە .

وە ﴿ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾یش ئایەتی دووەمە .

وە ﴿ مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾یش ئایەتی سێیەمە .

وە ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾یش ئایەتی چوارەمە .

وە ﴿ ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴾یش ئایەتی پێنجەمە .

وە ﴿ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾یش ئایەتی شەشەمە .

هەروەها ﴿ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴾یش ئایەتی حەوتەمە .

ئەمە بۆچوون و مەزهەبی زۆرینەی زانایانە سەبارەت بە ژمارەی ئایەتەکانی .

وە بۆچوون و مەزهەبی ئیمامی شافعی ئەوەیە کە ﴿ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧﴾ ﴾ یەك ئایەتە کە ئایەتی حەوتەمە ، وە ئایەتی یەکەمی ئەم سورەتە بریتی‌یە لە : ﴿ بِسْمِ ٱللَّهِ

ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾ .

لەبەر ئەم جیاوازیە لە هەندێك موصحەفەكاندا نووسینی ژمارە (١) لە پاش ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ١﴾ەوە هەیە ، ئەمەش وەك ئاماژەیەكە بۆ ئەوەی كە ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾یش ئایەتێكە لە سورەتی فاتیحە ، وە لە هەندێكی تری موصحەفەكاندا ئەم ژمارەیە بوونی نی‌یە لەبەر شوێنكەوتنی ئەو وتەیەی كە دەڵێت : ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ ئایەتێك نی‌یە لێی .

كەواتە ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ بە لای (شافعی)ەوە ئایەتێكە لە سورەتی فاتیحە ، بەڵام بە لای زۆرینەی زانایانەوە (الجمهور) ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ ئایەتێك نی‌یە نە لە سورەتی فاتیحە و نە جگە لە فاتیحەیش لە سورەتەكانی تری قورئان ، تەنها ئەوە نەبێت كە لە (سورة النمل)دا هاتووە چونكە ئەوەیان بە كۆڕا و یەكدەنگی زانایان بەشێكە لەو سورەتە ، ئەویش لە فەرمایشتی خوای گەورەدا : ﴿إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ٣٠﴾ [النمل] .

جگە لەوە ئەوا ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ ئایەتێكی سەربەخۆیە و تایبەتیش نی‌یە بە سورەتێكی دیاریكراوەوە ، لەبەر ئەمە لە هیچ موصحەفێكدا نووسینی ژمارە (١)ی تێدا نی‌یە لە تێكڕای سورەتەكاندا جگە لە سورەتی فاتیحە نەبێت ، ئەوەش لەبەر ئەوەیە كە ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ ئايەتێکی سەربەخۆیە و بۆ جیاکردنەوەی نێوان سورەتەکان لە یەکتر دابەزیوە .

لەبەر ئەمە لە سەرەتای هەموو سورەتەکاندا دەهێنرێت و دەوترێت جگە لە (سورة البراءة) نەبێت چونکە لە سەرەتای ئەم سورەتەدا ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ دانەبەزێنراوەتە سەر پێغەمبەر (ﷺ) هەروەکو چۆن دابەزێنراوەتە سەری لە باقی سورەتەکانی تردا ، وە لە هۆی ئەوەشدا وتراوە : لەبەر ئەوەیە کە (سورة البراءة) تەواوکارە بۆ (سورة الأنفال) ، وە وتراوە : لەبەر ئەوەیە کە (سورة البراءة) بە شمشێر و سزا دابەزیوە و بە بەرائەت و حاشا لێکردن دەستپێکردووە بۆیە گونجاو نییە باسی بەزەیی و رەحمەتی پێشبخرێت ، خواش زاناترە .

٥ـ لێکدانەوەی پەناگرتن و (بسم الله)کردن :

(أَعُوذُ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ) بە یەکلایی بەشێك نییە لە سورەتی فاتیحە ، بەڵام ئەم پەناگرتنە بۆیە دەوترێت لەبەر کردەوە کردنە بە فەرمایشتی خوای گەورە : ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ ﴾ [النحل] .

واتە : ئەگەر ویستت قورئان بخوێنیت ئەوا پەنابگرە بە خوا لە شەیتانی دەرکراو لە رەحمەتی خوا .

ئەگەر موسڵمان ویستی قورئان بخوێنیت ئەوا لە سەرەتای قورئان خوێندنەکەیدا پەنادەگرێت بە خوا لە شەیتانی دەرکراو لە رەحمەتی

خوا و هەموو خێرێك .

وە (أَعُوذُ) واتاكەی بریتیـیە لـە : پـەنادەگرم بـە خـوای گـەورە و خۆمی پێدەپارێزم لـەم دووژمنـە ، (العَوْذ) بـریتـیـە لـە : پـەناگرتن و هانابردن بۆ لای خوا لە شەیتان .

وە (ٱلشَّيۡطَٰنِ) مەبەست پێی هەموو یاخی بوو و سەرسـەختێكە لـە مرۆڤـ و جنۆكە و گیانلەبەران ، لـە (شَاطَ الشيءُ إذا اشـتدَّ)وە هـاتووە واتە : توندبوو ، یان لە (شَطَنَ إذا بَعُدَ)وە هاتووە واتە : دووركەوتنەوە ، چونكە شەیتان دوورە لە هەموو خێرێك .

(ٱلرَّجِيمِ) : (فَعِيلٌ بـمعنـى مفعول أي الـمرجوم) واتە : تـێگیراو ، چونكە شەیتانەكان پارچە ئەستێرەیان تێدەگیرێت لە ئاسمانـەوە بۆیـە ناتوانن دزە گوێبیستی بكەن ، هەروەها تێیاندەگیرێت بە زیكری خوای پاك‌وبێگەرد و پایەدار ، كەواتە شەیتان (مرجوم)ـە بە واتای : دەركراو و دوورخراوە لە خێر ، بۆیە موسڵمان هانا دەبات و پەنادەگرێت بە خوا لەم شەیتانە بۆ ئەوەی زەرەر و زیانی پێنەگەیەنێت ، وە پـەنادەگرێت بە خوا لە تێكدان و فووتێكردن و هۆنراوە یان جادووی شـەیتان ، بـەم شێوەیە لە پەناگرتنی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتووە[٩] .

---

[٩] كـما في حديث الاستعاذة في الصلاة أبـي سعيد الـخدري : أخرجه أحمد برقم (١١٤٩٣) ، [٤ / ١٢٩] ، وأبو داود : كتاب الصلاة باب (١٢٢) ، رقم (٧٧٥) ، [١ / ٣٤٤] ، والترمذي : كتاب الصلاة باب (٦٥) ، رقم (٢٤٢) ، [٢ / ٩] ، وبـنحوه أخرجه ابن ماجه عن جبير بن مطعم (٨٠٧) وعن ابن مسعود (٨٠٨) .

وه (الــهمز) مەبەست پێی (الصرع)ـە واتە : تێکدان و تێکچوون ، چـونکە هەندێك جـار شـەیتان مرۆڤــ تێکـدەدات و شـێت دەبێـت و جنۆکـە دەچـێتە نـاو لەشـیەوە ، جـا ئـەم تووشـبوونە بـە تێکـدان و تێکچوون لە شەیتانەوەیە ، وە فەرمایـشتەی خـوای گـەورە : ﴿ٱلَّذِى يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَـٰنُ مِنَ ٱلْمَسِّ ﴿٢٧٥﴾﴾ [البقــرة] واتــە : ﴿ئـەو کەسـەی کـە شــەیتان تێکیــدەدات و تێکــەڵ بــە لەشــی دەبێــت و دەســتی لـێدەوەشێنێت﴾ مەبەست پێی (الصرع)ـە واتە : تێکدان و تێکچوون ، جا شەیتان دەچێتە نـاو لەشـی مرۆڤــەوە و بـە نـاو لەشـیدا دەڕوات وەك ڕۆیشتنی خوێن ، وە هەندێك جاریش تێکیدەدات و شێتی دەکات ، وە ئەگەر خوا مرۆڤـ نەپارێزیت لە شەیتان ئەوا زیانی پێدەگەیەنێت بە وەسوەسە و خەیاڵات و تێکدان و تێکچوون .

وه (الــنفخ / فـووتێکردن) واتاکـەی بـریتـییـە لـە : فیززلـی و خۆبەگـەورەزانی (الکِبْــر) ، چـونکە فیززلـی و خۆبەگـەورەزانی لــە شەیتانەوەیە ، ئەوە فودەکات بە مرۆڤدا و وای لێدەکات خۆی بەگەورە بزانێت .

وه (النفــث) بـریتـییـە لـە : هـۆنراوە و شـیعر ، خـوای گـەورە فەرموویەتی : ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾﴾ [الشعراء] .

واتــە : هۆنراوەبێـژەکان و شـاعیرەکان کەسـانی سەرلێـشێوا و چەواشەکراو شوێنیان دەکەون .

کەواتە هۆنراوە و شیعر لە فووکردن و دەربڕینی شەیتانە جگە لەوانە نەبێت کە شیعری پاك و خاوێن و بەدوورن لە باسی نەشیاو ئەوا ئەمیان ستایشکراوە ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : ((إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا ، وَإِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حُكْمًا))(١٠).

واتە : بەڕاستی هەندێك لە ڕەوانبێژی برتییە لە سیحر ، وە هەندێك لە شیعر بریتییە لە دانایی .

بەڵام زۆربەی شیعر خراپە و لە فوکردن و دەربڕینی شەیتانەوەیە .

وە وتراوەیشە : مەبەست بە (النفث) بریتییە لە : سیحر و جادوو ، خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿ وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّـٰثَـٰتِ فِى ٱلْعُقَدِ ﴿٤﴾ ﴾ [الفلق] .

واتە : وە پەنابەخوادەگرم لە خراپەی ئەو ئافرەتە جادوبازانەی کە فودەکەن بە گرێکاندا .

وە پەنابەخواگرتن لە پێش خوێندنەوەی قورئان لە نوێژدا و جگە لە نوێژیشدا سوننەتە ، لەبەر فەرمایشتی خوای گەورە : ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَـٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ ﴾ [النحل] .

واتە : ئەگەر ویستت قورئان بخوێنیت ئەوا پەنابگرە بە خوا لە شەیتانی دەرکراو لە ڕەحمەتی خوا .

وە ئەمەش ڕەهایە حاڵەتی نوێژ و جگە لە نوێژیش دەگرێتەوە .

---

(١٠) أخرجه من حديث ابن عباس : أحمد برقم (٢٤٢٤) ، [١ / ٧٠١] ، وروى طرفه الأول عن جماعة من الصحابة ، وأخرجه أيضا أبو داود : كتاب الأدب باب (٩٥) ، رقم (٥٠١١) ، [٥ / ١٧٤] .

﴿ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾ :

پیتی (بِـــ) بۆ (استعانة) و داوای یارمەتی کردنە ، وە ئەمە (فعـــل / کردار)ێکی بۆ دانراوی هەیە ، بۆ دانرانەکەشی بریتـیـیە لـە : (أســـتعين باسم الله) واتە : داوای یارمەتی دەکەم بە ناوی خواوە یان (أتـــحـــصن باسم الله) واتە : خۆم پشتقایم و پارێزراو دەکەم بە ناوی خواوە .

وە ناوی خوا (اسم الله) (مفردٌ مـــضافٌ) تـاکی بەپاڵـەوەدراوە بۆیـە هـەموو ناوەکـانی خـوای گـەورە دەگرێتـەوە ، کەواتـە دەڵێیـت : خـۆم پشتقایم و پارێزراو دەکەم یان خێروفەڕ دەخوازم بە ناوەکـانی خـوای پاكوبێگەرد و پایەدارەوە ، چونکە ناوەکـانی خـوای گـەورە پـیرۆز و بەفەڕ و موبارەکن ، خوای گـەورە فەرموویـەتی : ﴿ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾ ﴾ [الرحمن] .

واتە : پڕخێری و پیرۆزی بۆ ناوی پەروەردگاری خاوەن گەورەیی و ڕێز .

وە پێغەمبـەر (ﷺ) لـە دوعـا و پاڕانـەوەی دەسـتپێکردنی نوێـژدا دەیفەرموو : ((وَتَبَارَكَ اسْمُكَ)) واتە : خوایە پڕخێری و پیرۆزی بۆ ناوی تـۆ ، کەواتـە نـاوی خـوا پـڕخێـر و پـیرۆزە ، وە تـۆ فـەڕ و پـیرۆزی دەخوازیت بە ناوەکانی خواوە ، کەواتە وتـەی تـۆ (باســـم الله : جـــار ومـــجرور متعلّقٌ بـــمحذوف) أي : (أتبرَّكُ وَأستعين باسم الله) واتە : فەڕ و پیرۆزی دەخوازم و داوای یارمەتی دەکەم بە ناوی خواوە .

وە (اللّٰه) : ناوێکی دیاریکراوە بۆ خوای پەرستراوی حەق ، وە ئەمە لە گەورەترین ناوەکانی خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدارە ، وە (اللّٰه) واتە : خوای پەرستراو ، لە (أَلِـه يُؤلَـه إذا عُبِدَ)وە هاتووە واتە : ئەگەر پەرسترا ، کەواتە خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدار پەرستراوە و لە هەموو پێویستیەکدا رووی تێدەکرێت .

(ٱلرَّحۡمَٰنِ) : ناوێکە لە ناوەکانی خوا کە سیفەتێك لە سیفاتەکانی دەگرێتەوە ئەویش بریتی‌یە لە : (الرحمة) بەزەیی .

(ٱلرَّحِيمِ)یش : بە هەمان شێوە ، کەواتە ﴿ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ : لە ناوەکانی خوان ، وە (الرحمة) بەزەییش لە سیفەتەکانیەتی ، وە هەموو ناوێك لە ناوەکانی خوای گەورە سیفەتێك لە سیفاتەکانی دەگرێتەوە .

وە جیاوازی نێوان (ٱلرَّحۡمَٰنِ) و (ٱلرَّحِيمِ) بریتی‌یە لەوەی کە : (ٱلرَّحۡمَٰنِ) واتە : خاوەنی رەحم و بەزەییەکی گشتی‌یە بۆ هەموو دروستکراوەکان ، بەڵام (ٱلرَّحِيمِ) : تایبەتە تەنها بە ئیماندارانەوە ، خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿وَكَانَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَحِيمٗا ٤٣﴾ [الأحزاب] .

واتە : وە خوا بە بەزەیی‌یە بە ئیمانداران .

٦ ـ تەفسیری ئایەتەکانی فاتیحە :

فەرمایشتی خوای گەورە : ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ :

(الـحمد) بریتی‌یە لە : بەچاك باسکردن و ستایشکردنی خوای پاك وبێ‌گەرد و پایەدار ، خوای پاك‌وبێ‌گەرد ستایش دەکرێت واتە :

ستایش دەكرێت بە ناو و سیفەت و كردەوەكانی‌یەوە ، (الـــحمد / ستایشكردن) گشتگیرترە لە (الشكر / سوپاسكردن) چونكە (الشكر / سوپاسكردن) لەسەر كردەوە نەبێت ناكرێت واتە : لەبەرامبەر نیعمەتێكدا دەكرێت كە خوا پێی داویت ، بەلام (الـــحمد / ستایشكردن) لەسەر ناو و سیفات و كردەوەكانیش دەكرێت ، كەواتە : (الـحمد / ستایشكردن) گشتگیر ترە لە (الـشكر / سوپاسكردن) ، ئەمەش جیاوازی نێوان (الـــحمد / ستایشكردن) و (الـشكر / سوپاسكردن)ـە .

(الـ) لە فەرمایشتی ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ﴾دا : بۆ تێكڕابوونە (للاستغراق) واتە هەموو ستایش و بە چاك باسكردنەكان بۆ خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدارە بە خاوەندارێتی و شایستەیەتیش ، جا هیچ كەسێك شایستەی ستایش و بە چاك باسكردن نی‌یە بە ڕەهایی جگە لە خوای گەورە نەبێت ، چونكە تەنها ئەو نیعمەت بەخشە و خاوەنی نازونیعمەتی ڕەهایە ، بۆیە ستایشی ڕەهاش بۆ خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدارە ، بۆیە لە فەرمایشتی ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ﴾دا واتە : هەموو ستایش و بە چاك باسكردنەكان بۆ خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدارە ، بەلام دروستكراو ئەوا ستایش دەكرێت بە ئەندازەی ئەوەی كە خێری لێ‌دەوەشێتەوە ، بەلام خوا هەر خۆشی ئەو خێرەی تێدا داناوە ، كەواتە : بنەمای (الـــحمد / ستایشكردن) تەنها بۆ خوای گەورەیە .

فەرمایـشتی ﴿ رَبِّ ٱلۡعَـٰلَمِينَ ﴾ : (الـــرب) بـریتـیـیە لـە : پەروەردگاری دروستکراوەکان بە نیعمەتەکانی کە خوای پاك‌وبێگەرد و پایەدارە ، وە ئەویش خاوەنیانە ، جا (الرب) بە ڕەهایی دەوترێـت و مەبەست پێی پەروەردگارە ، وە دەوترێت و مەبەست پێی خاوەندارە ، وە خوا خاوەنی هـەموو دروسـتکراوەکانە ، وە دەوترێـت و مەبەسـت پێی چاکسازیکارە ، وە خوای پاك‌وبێگەرد و پایـەدار ئـەو کاروبـاری بەندەکانی چاك دەکات و سەرپەرشتیان دەکات ، وە وتـەی (الرب) بـە ڕەهایی بەکارناهێنرێت جگە لە بۆ خوای پاك‌وبێگەرد و پایەدار نـەبێت ، بەڵام بەکارهێنانی بۆ جگە لە خوا ئەوا دەبێت بەند بکرێت بەوەی کـە دەدرێتە پاڵی ، دەوترێت (ربُّ الدار) ، (ربُّ الإبل) واتە : خاوەن ماڵ و خاوەن وشتر .

بەڵام ئەگەر بە ڕەهایی وترا (الرب) یـان (رب العـــالمين) ئـەوا تـەنها تایبەتە بە خوای پاك‌وبێگەردەوە و دروسـت نـیـیە وەسـفی جگـە لـە خوای پـێ‌بکرێت .

وە ﴿ ٱلۡعَـٰلَمِينَ ﴾ : کۆی (العالَـــم)ـە ، کە بـریتـیـیە لـە : هـەموو شتێك جگە لە خوای پاك‌وبێگەرد و پایەدار نەبێت ، وە جیهانیەکانیش لە بونـەوەردا زۆرن کـەس نایانزانێـت جگـە لـە خـوای پـاك‌وبێگـەرد و پایەدار نەبێت ، لەوانەش : جیهانی مرۆڤ ، جیهانی جنۆکـە ، جیهـانی فریـشتە ، جیهـانی بێگیانـەکان و جیهـانی گیانلەبـەران ، هــەموو ڕەگـەزەکانی دروسـتکراوەکان پێیـان دەوترێـت : جیهانیـەکان ، وە

پەروەردگاریان بریتی‌یە لە خوای گەورە ، هیچ کەسێك لە پەروەردگارێتی خوای پاك‌وبێگەرد و پایەدار دەرناچێت .

فەرمایشتی خوای پایەدار ﴿ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ : تەفسیری ئەم دووانەمان زانی لە لێکدانەوەی (بسم الله)دا .

فەرمایشتی خوای پایەدار ﴿مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ : لە خوێندنەوەیەکدا (مالِك) بە ئەلیفەوەیە ، وە لە خوێندنەوەیەکی تردا (مَلِك) دەخوێنرێتەوە ، وە هەردوو خوێندنەوەکەش صەحیح و ڕاستن ، خوا هەر خۆی خاوەن و پادشایە .

﴿يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ : مەبەست بە ﴿ٱلدِّينِ﴾ لێرەدا : لێپرسینەوە و پاداشتە ، خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِٱلدِّينِ ۝٩﴾ [الانفطار] أي : الحساب والجزاء ، واتە : نەخێر ئێوە لێپرسینەوە و پاداشت بە درۆ دەخەنەوە .

خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ۝١﴾ [الماعون] .

واتە : ئا ئەو کەسە نابینیت کە باوەڕی بە لێپرسینەوە و پاداشت نی‌یە .

واتە : پاداشت و لێپرسینەوە و زیندووبوونەوە بە درۆ دەخاتەوە .

خوای گەورە فەرموویەتی :﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِٱلدِّينِ ۝٧﴾ [التين] .

واتە : دوای ئەوە کێ تۆ بە درۆ دەخاتەوە سەبارەت بە لێپرسینەوە

و پاداشت لە ڕۆژی قیامەتدا ، (يوم الدِّين / ڕۆژی لێپرسینەوە و پاداشت) واتە : (يوم القيامة / ڕۆژی قیامەت) ، ناونراوە بە (يوم الدِّين / ڕۆژی لێپرسینەوە و پاداشت) چونکە ڕۆژی پاداشت و لێپرسینەوەیە .

لەبەر چی فەرموویەتی : ﴿ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾ ؟ لە کاتێکدا کە ئەو خاوەنی قیامەت و جگە لە قیامەتیشە ، (يوم الدِّين / ڕۆژی لێپرسینەوە و پاداشت) تایبەتکراوە بە باسکردن چونکە لەو ڕۆژەدا خاوەنداریێتی نییە جگە لە بۆ خوای پاکوبێگەرد و پایەدار نەبێت هەروەکو فەرموویەتی : ﴿لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ١٦﴾ [غافر] .

واتە : ئایا ئەمڕۆ موڵك و خاوەنداریێتی بۆ کێیە ؟ تەنها بۆ خوای تاك و تەنها و باڵادەستە .

پادشاکان و تاك تاکی خەڵك لەو ڕۆژەدا یەکسانن ، هیچ کەسێك موڵکی نییە جگە لە خوای گەورە نەبێت ، لەبەر ئەوە بە تایبەتی باسی کردووە لە فەرمایشتی ﴿ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾دا هەرچەندە خوای پاك وبێگەرد و پایەدار خاوەنی جگە لە ئەو ڕۆژەیشە لەبەر ئەوەی کە لەو ڕۆژەدا موڵکی جگە لە خوا نامێنێت تێیدا ، هەر بۆیە لە فەرموودەدا هاتووە : ((إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى يَقُولُ : أَنَا الْمَلِكُ ، أَيْنَ الْجَبَّارُونَ ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ ؟))[11].

واتە : بەڕاستی خوای پاکوبێگەرد و پایەدار دەفەرموێت : من

---

[11] أخرجه مسلم من حديث عبد الله بن عمر : كتاب صفات المنافقين ، باب (١) ، رقم : (٢٧٨٨) ، وأصله في البخاري : كتاب التوحيد باب (١٩) رقم (٧٤١٢) [٣ / ٤٨٠] .

پادشام ، کوان ستمکارە خۆسەپێنەرەکان ؟ کوان خۆبەگەورەزانەکان ؟

وە ئەمەش وەکو ئەو فەرمایشتەی خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدارە :

﴿لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ١٦﴾ [غافر] .

واتە : ئایا ئەمڕۆ موڵك و خاوەنداریتی بۆ کێیە ؟ تەنها بۆ خوای تاك و تەنها و باڵادەستە .

لەم ڕۆژەدا هەموو خەڵك یەکسانن : پادشا و کۆیلەکانیان ، فەقیر و دەوڵەمەندیان و ڕێزدارەکانیان ، هیچ کەسێك لە کەسێکی تر جیا ناکرێتەوە تەنها بە کردەوەی چاك نەبێت .

فەرمایشتی خوای گەورە : ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ﴾ :

﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ﴾ واتە : تایبەتت دەکەین بە پەرستن ، وە ﴿إِيَّاكَ﴾ی پێش خستووە بۆ ئەوەی ئاماژەیەك بێت بۆ تایبەتمەندێتی ، وە هیچ کەسێك شایستەی پەرستن نییە جگە لە خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدار نەبێت ، وە ئەمەش لە بابەتی حەصر و کورتهەڵهێنانە ، چونکە پێشخستنی کارتێکراو بەسەر کارتێکەردا حەصر و کورتهەڵهێنان دەگەیەنێت ، واتە : هیچ کەسێك شایستەی پەرستن نییە جگە لە تۆ .

﴿وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ﴾ واتە : داوای یارمەتیت لێدەکەین ، وە داوای یارمەتی لێکردن جۆرێکە لە عیبادەت و پەرستن ، باشە لەبەر چی بە تەنها باسی کردووە لە کاتێکدا کە دەچێتە ناو فەرمایشتی ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ﴾ەوە ؟

وتویانە : ئەمـە لـە بابـەتی (عطف الــخاص على العــام)ـەوەیە ، ئەوەش لەبەر ئەوەیە چونکە عیبادەت و پەرستن حەق و مافــی خـوای گەورەیە ، وە داوای یارمەتی لـێکردن حەق و مافـی دروستکراوەکانە ، چــونکە مــەخلوق و دروســتکراو داوای یارمــەتی دەکـات لــە خــوا و پێویستیەکانی لـێدەخوازێت .

وە ﴿إِيَّاكَ﴾ی دووبارە کردووەتەوە و نەیفـەرمووە (إِيَّــاكَ نَعْبُـــدُ وَنَسْتَعِينُ) لەبەر هۆکاری جەختکردنـەوەی تایبەتمەنـدێتی و ئـەوەی کـە هیچ کەسێك شایستەی پـەرسـتن و شایـستەی داوای یارمـەتی لــێکردن نـیـیـە جگـە لـە خـوای پـاك‌وبێگـەرد و پایـەدار نـەبێت ، تـەنها ئـەو یارمەتیـدەرە ، وە هــەموو دیــن و ئــاینیش لەسـەر پەرســتن و داوای یارمەتی لـێکردن دەسوڕێتەوە ، لەسەر ئەم دوو وتە گەورەیە : ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ .

فەرمایـشتی خـوای گـەورە : ﴿ ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ﴾ ئەمـە دوعـا و پاڕانەوەیـە کـە پێـی دەوترێـت دوعـا و پاڕانـەوەی داواکـاری (دُعَـــاءُ الـــمسألة) ، وە ئەوەی کە پێشتر لە سەرەتای ئـەم سـورەتەدا باسـکرا کـە فەرمایـشتی ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ـە بـریتـی‌یـە لـە دوعـا و پاڕانەوەی پـەرستن (دُعَاءُ العبادة) ، چونکە دوعا دابەش دەبێـت بە سەر دوو بەشدا :

یەکـەم : دوعــا و پاڕانــەوەی پـەرستن (دُعَاءُ العبادة) بریـتی‌یە لـە

ستایشکردنی خـوا ، وه ستایـشکردنی خـوایش پاڕانەوەیـه کـه دوعـا و پاڕانەوەی پەرستنه .

دووەم : دوعا و پاڕانەوەی داواکاری (دُعَاءُ الـــمسألة) : وه بەشێك لـێی بریتی‌یه له فەرمایشتی : ﴿ ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴾ تـاوەکو کۆتـایی سورەتەکه .

﴿ ٱهْدِنَا ﴾ هیدایەت بریتی‌یه له : ڕێپیشاندان و ڕێنمایی‌کردن ، واتـه : ڕێگەمان پیشان بده و ڕێنماییمان بکه .

وه هیدایەتیش چوار بەشه ، بەڵام گرنگترینیان دوو بەشه :

بەشـی یەکـەم : هیدایـەتی ڕێپیـشاندان و ڕێنمـایی‌کـردن ، کـه ئەمەش گشتی‌یه له دوو ڕووەوه :

لـه ڕووی ئـەوەی کـه ڕێپیـشاندان و ڕێنمـایی‌کـردن بـۆ بـاوەڕدار و بێباوەڕیش دێته دی ، وه خوای گەوره ڕێنمایی کافر و بێباوەڕداریشی کردووه ، به واتایـەی ئـەوەی کـەوا ڕێپیـشانداوه و ڕێنمـایی کـردووه و ڕێگای حەقی بۆی ڕوون کردۆتەوه ، خوای گەوره فەرموویەتی : ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ﴿١٧﴾ ﴾ [فصلت] أي : أرشدناهم .

واته : ڕێنمایی گەلـی سـەمودمان کـرد و ڕێگـای حـەق و ڕاسـتیمان بۆیـان ڕوون کـردەوه بـەڵام ئـەوان کوێرەوەریـان پێخۆشـتر بـوو لـه ڕێنمایی .

هـەروەها ئەمـەیان گـشتگیره لـه ڕووی ئـەو کەسـەی کـه ڕێنمـایی دەکات و ڕێگای حـەق پیشانی خـەڵك دەدات ، کـه ئەمـەش پێغەمبـەر

(ﷺ) و ئەوانەش کە شوێنی کەوتوون دەگرێتەوە : ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٥٢﴾ [الشورى] .

واتە : وە بەڕاستی تۆ ـ ئەی پێغەمبەری خوا ـ ڕێنمایی خەڵك دەکەیت بۆ لای ڕێگای ڕاست .

بەشی دووەم : هیدایەتی تەوفیق و ئاسنکاری بۆ کردنە بۆ وەرگرتنی حەق و ڕاستی ، هەروەها ئەمەش تایبەتە لە دوو ڕووەوە : ئەمە بۆ باوەڕدار نەبێت نایەتە دی ، کە ئەمەش لە تایبەتمەندیەکانی پاك‌وبێگەرد و پایەدارە ، هەر بۆیە ئەم بەشەیانی ڕەدکردووەتەوە لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) و فەرموویەتی : ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۝٥٦﴾ [القصص] .

واتە : بەڕاستی ئەی پێغەمبەری خوا تۆ ناتوانیت هیدایەتی ئەو کەسە بدەیت کە خۆشیت دەوێت بەڵام خوا هیدایەتی کەسانێك دەدات کە خۆی ویستی لێی ببێت .

فەرمایشتی ﴿ ٱهْدِنَا ﴾ : هەر دوو بەشە هیدایەتەکە دەگرێتەوە :

هیدایەتی ڕێپیشاندان و ڕێنمایی‌کردن (هداية الدَّلالة والإرشاد) ، هەروەها هیدایەتی تەوفیق و ئاسنکاری بۆ کردن بۆ وەرگرتنی حەق و ڕاستی (هداية التوفيق) ، واتە : ڕێمانپیشان بدە و ڕێنماییمان بکە ، وە دامەزراو و موفەقمان بکە .

﴿ ٱلصِّرَٰطَ ﴾ : له زمانەوانیدا بریتی‌یە لە : ئەو ڕێگایەی کە خەڵکی و ئـاژەڵ بەسـەریدا دەڕۆن ، وە مەبەسـت بـە ﴿ ٱلصِّرَٰطَ ﴾ لێـرەدا : بریتی‌یە لە : ئیسلام و قورئان و پێغەمبەر (ﷺ) ، هەر یەك لەو سیانە ناونراوە ڕێگا چونکە دەتگەیەنێت بە خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدار .

﴿ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴾ : واتاکەی بریتی‌یە لە : ئەو ڕێگایەی کە لاری و خوار و خێچی و تاریکی و شاراوەیی تێدا نەبێت ، ڕێگایـەکی ڕاسـت و روونـە ئەو کەسەی بەسەریدا بڕوات ون و گومڕا نابێت ، بە پێچەوانەی ڕێچکە لار و خوار و خێچ و جیاوازەکان کە ئەو کەسەی بەسەریدا دەڕوات ون و گومـڕا و سەرلێشێواو دەبێت ، بۆیە خـوای پـەروەردگار فەرموویـەتی : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾﴾ [الأنعام] .

واتە : بەڕاستی ئەمە ڕێگا ڕاستەکەی منـە و شـوێنی کـەون ، وە شـوێنی ڕێـچکەکان مەکـەون چـونکە لـە ڕێگاکـەی خـوا لاتـان دەدات و پەرتـەوازەتان دەکـات ، ئـەوە ئامۆژگـاری خوایـە بۆتـان بـۆ ئـەوەی خۆپارێزی بکەن .

بۆیە ڕێگای خوا یەکێکە و پارچەپارچە و لاری و خـوار و خێچی و لـێڵی و تاریکی و شاراوەیـی و ناڕوونـی تێدا نی‌یـە ، بەڵام ڕێگـای لار و خوار و خێچ ئەوا ئەمە ڕێگـای گومڕایـی و سەرلێـشێوانـە پەنـا بـە خوا .

بۆیە کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) ئەم ئایەتەی خوێندەوە : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ ...﴾ هێڵێکی ڕاستی کێشا و پاشان چەند هێڵێکی زۆری تری بە لای ڕاست و چەپی ئەو هێڵە ڕاستەدا کێشا و بە هێڵە ڕاستەکەی فەرموو : **ئەمە ڕێگای خوایە** ، وە سەبارەت بە ڕێگاکانی تر فەرمووی : ئەمانەش ڕێچکەن ، وە لەسەر هەر ڕێچکەیەکیش شەیتانێکی لەسەرە و بانگەوازی بۆ دەکات[١٢] .

فەرمایشتی خوای گەورە : ﴿صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ﴾ : ڕێگا هەندێك جار خوا دەیداتە پاڵ خۆی وەکو فەرمایشتی خوای گەورە : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ ...﴾ وە فەرمایشتی : ﴿وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ... ﴿٥٣﴾﴾ [الشورى] .

خوای پاكوبێگەرد و پایەدار **ڕێگا** دەداتە پاڵ خۆی چونکە خۆی دایناوە و ڕێنمایی بۆ کردووە و ڕوونی کردووەتەوە بۆ خەڵکی ، وە هەروەها لەبەر ئەوەی کە گەیەنەرە بە خوای گەورە ، بۆیە داویەتە پاڵ خۆی دانەپاڵێکی ڕێزلێنراو (إضافة تشريف وتكريم) ، وە ئەم دانەپاڵەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە ئەم ڕێگایە گەیەنەرە بە خوای پاك و بێگەرد و پایەدار ، وە جاری واش هەیە دەیداتە پاڵ پەیڕەوکارانی ئەو

---

(١٢) أخرجه من حديث ابن مسعود : أحمد برقم (٤١٤٢) ، والحاكم : كتاب التفسير ، رقم (٣٢٩٤) وقال : حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه ، وأخرجه ابن ماجه من حديث جابر : كتاب المقدمة ، باب (١) ، رقم (١١) ، [١ / ١٥] .

ڕێگایە وەکو ئەم ئایەتە : ﴿ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ ﴾ ، داویەتە پاڵ ئەو کەسانەی کە نیعمەتی داوە بەسەریاندا ، چونکە ئەوانن کە بەسەریدا دەڕۆن بە پێچەوانەی گومڕایان کە لەسەر چەندین ڕێچکەی گومڕایین .

﴿ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ ﴾ : کە تۆ ئەوانت ڕێنمایی کردووە بۆ گرتنەبەری ئەو ڕێگایە و سەرکەوتویانت کردووە بۆی ، وە ئەمەش گەورەترین نیعمەتە لە خوای پاك‌وبێ‌گەرد و پایەدارەوە ، بەڵام ئایا ئەو کەسانە کێن کە خوا نیعمەتی خۆیی داوە بەسەریاندا ؟

خوای گەورە ئەمەی ڕوون کردووەتەوە لە ئەم فەرمایشتەیدا :

﴿ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّٰلِحِينَۚ وَحَسُنَ أُوْلَٰٓئِكَ رَفِيقٗا ٦٩ ﴾ [النساء] .

واتە : وە هەر کەسێك گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەر بکات ئەوا ئەو کەسە لەگەڵ پێغەمبەران و ڕاستگۆیان و شەهیدانی ڕێبازی خوا و پیاوچاکاندا دەبێت کە ئەوانیش باشترین هاوڕێن .

ئەم ڕێگایە کێ بەسەریدا دەڕوات ؟ ئەوانە بەسەریدا دەڕۆن کە خوا ناز و نیعمەتی خۆیی داوە بەسەریاندا لە :

پێغەمبەران : ئەم کۆمەڵەیەش یەکەم دەستەن کە بەسەریدا ڕۆشتون ، وە ڕاستگۆیان : چونکە ڕاستگۆیان باشترینی خەڵکن لە دوای پێغەمبەران ، وە شەهیدانی ڕێگای خوا : لە پاش پلەی ڕاستگۆیانەوە دێن ، وە پیاوچاکانیش کە تێکڕای باوەڕدارانن .

کەواتە ئەوانەی بەسەر ئەم ڕێگایەدا دەڕۆن چەند چینێکن :

چینی یەکەم بریتین لە : پێغەمبەران ، پاشان بە دوایاندا ڕاستگۆیان ، پاشان بە دوایاندا شەهیدان ، پاشان بە دوایاندا پیاوچاکانی لە هەموو ئوممەتێك ، داواکارم لە خوا ئێمە و ئێوەش وا لێبکات کە بەسەر ئەو ڕێگا ڕاستەدا بڕۆین لەگەڵ ئەو چینە ڕێزدارانەدا ﴿وَحَسُنَ أُوْلَـٰٓئِكَ رَفِيقًا﴾ کە ئەوانیش باشترین هاوڕێن ، وە مرۆڤ لەم دونیایەدا کاتێك کە بەسەر ڕێگای ڕاستدا دەڕوات چەند بەرتەسکی و ناڕەحەتی و سەختی یەك دەبینێت ، وە هەست بە نامۆیی و تەنهاییەکیش دەکات لە نێو خەڵکدا ، بگرە جاری واش هەیە تووشی لێدان و پێداهەڵکوڵان و هەڕەشە و سووکایەتی پێکردنیش دەبێتەوە .

جا کاتێك بیربکاتەوە کە هاوڕێیانی ئەوانەن کە خوا نیعمەتی خۆیی بەسەردا داون لە پێغەمبەران و ڕاستگۆیان و شەهیدان و پیاوچاکان لەو کاتەدا دڵی ئارام دەبێت و دان بەخۆدا دەگرێ و خۆڕاگر دەبێت بەرامبەر ئەوەی کە تووشی دەبێت لەسەر گرتنەبەری ئەو ڕێگایە ، وە ڕۆیشتن بەسەر ئەم ڕێگایەدا دەوردراوە بە ناخۆشی و دەوردراوە بە سەختی و ناڕەحەتی ، ئەو ڕێگایە گوڵڕاخراو نەکراوە ، بۆیە گرتنەبەری ئەم ڕێگایە پێویستی بە ئارامگرتنێکی زۆر درێژخایەن و بڕیار و سووربوونی چەختلەسەرکراو هەیە ، وە لەوەی کە یارمەتیت بدات لەسەر گرتنەبەری ئەم ڕێگایە و سەختی و ناڕەحەتییەکانت لەسەر سووك و ئاسان بکات بیرکردنەوەتە لەوەی کە تۆ هاوڕێیەتی ئەو

کەسانە دەکەیت ، بەڵام ئەمە پێویستی بە باوەڕ هەیە، وە کەمیش هەیە کە سەرکەوتوو بکرێت بۆ ئەوە : ﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ ﴾ [فصلت] .

واتە : کەس سەرکەوتوو ناکرێت بۆ ئەوە تەنها ئەو کەسان نەبێت کە خۆڕاگرن و کەس سەرکەوتوو ناکرێت بۆ ئەوە تەنها ئەو کەسانە نەبێت کە خاوەنی بەشێکی گەورەن لە خێر .

کەواتە ئەوانەی کە خوا نیعمەتی داوەبەسەریادا بریتین لە : هەڵگرانی زانستی بەسوود و کردەوەی چاك لە : پێغەمبەران و ڕاستگۆیان و شەهیدان و پیاوچاکان .

فەرمایەشتی خوای گەورە : ﴿ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ﴾ : ئەوانەی کە توڕەیی خوایان لەسەرە کێن ؟

ئەوانەن کە زانستیان پێیە بەڵام کردەوەیان نییە ، فێری زانستی بە سوود بوون و شارەزا بوون بەڵام کردەوەیان نەکردووە بە زانستەکەیان ، ئا ئەوانە توڕەیی خوایان لەسەرە چونکە سەرپێچی خوایان کردووە بە زانست و بەرچاوڕۆشنیەوە ، ئەمەش هەموو ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە کردەوە ناکەن بە زانستەکەیان ئەوانە توڕەیی خوایان لەسەرە ، لە پێش هەموو ئەوانەشەوە جوولەکەکانن چونکە جوولەکە زانستیان لابوو ، وە خوای گەورە لە قورئاندا بە خاوەن کتێب و بە خاوەن زانست ناوی بردوون بەڵام لەبەر ئەوەی کاتێك کردەوەیان نەکرد بە زانستەکەیان خوا تووڕەبوو لێیان ، وە ئەمەش تایبەت نییە

بە ئەوانەوە ، بەڵکو گشتی‌یە بۆ هەموو کەسێك کە ڕێگا و ڕێچکەی ئەوان بگرێتەبەر لە ئەوانەی کە زانست فێر دەبن و کردەوەی پێناکەن.

﴿وَلَا ٱلضَّآلِّينَ﴾ گومڕایان بریتین لە : ئەوانەی کە بە بێ زانست کردەوە دەکەن ، چونکە ئەمانە لەسەر زانست و ڕێنمایی نین ، نمونەیان وەکو نمونەی کەسێك وایە کە بەسەر ڕێگایەکدا بڕوات و ڕێگاکەش نەناسێت ، ئایا ئەو کەسەی کە بە وشکانیدا دەڕوات و ڕێگاکەش نەناسێت ئایا پێی ناوترێت گومڕا و ئەو کەسە لە ڕێگای مەترسی و تیاچوون و فەوتاندا نی‌یە ؟ بۆیە ئەو کەسەی کە بە بێ زانست کردەوە بکات لەشەرعدا گومڕایە پەنا بە خوا ، هەر چەندە کردەوە دەکات و خۆی ماندوو دەکات و خۆی لە خوا نزیك دەکاتەوە و دەگرێت و هاواردەکات و بەهەشتی دەوێت ، بەڵام لەبەر ئەوەی کە لەسەر ڕێگای ڕاست نەڕۆیشتووە ئەوا ئەوانە سوودی پێناگەیەنن .

وە (گاورەکان / النصارى) دەچنە ریزی گومڕایانەوە لەبەر ئەوەی کە کردەوەیان کردووە بە بێ زانست ، وە خورافیەکان و بیدعەکارانیش دەچنە ریزیانەوە لەبەر ئەوەی کە بە بێ زانست کردەوە دەکەن .

بۆیە نوێژخۆین و خوێنەری (سورەتی فاتیحە) داوا لە خوا دەکات دووری بخاتەوە لە ڕێگای ئەم دوو جۆرە لە مرۆڤ : ئەوانەی کە زانستیان پێیە و کردەوەی پێ ناکەن ، وە ئەوانەش کە کردەوەیان پێیە بەڵام بە بێ زانست .

له ئێستادا هەندێ كومەڵ و جەماعات هەن زانست و فێربوونی بە كەم بایەخ پیشانی خەڵكی دەدەن ، پێیان دەڵێن : خۆتان سەرقاڵ بكەن بە پەرستن و زیكركردنەوە و لە پێناوی خوادا دەربچن مەبەستیشیان بە لە پێناوی خوادا بریتی‌یە لە : دەرچوون و گەشت و گەران بە شارەكاندا ، وە خەڵكی لە فێربوونی زانست ساردەكەنەوە و فێربوونی زانست بە كەم بایەخ پیشان دەدەن و لە رێز و پایەی زانست و زانایان كەم دەكەنەوە ، وە ئەم رێگایشە گومڕاییە پەنابەخوا ، بۆیە دەبێت لەسەرەتادا لە زانستەوە دەست پێ بكرێت چونكە خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿ فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ ﴿١٩﴾ ﴾ [محمد] .

واتە : بزانە كەوا هیچ پەرستراوێك نی‌یە شایستەی پەرستن بێت جگە لە خوا و داوای لێخۆشبوون بكە بۆ تاوانەكانت .

بە زانست دەستی پێ كرد پێش وتە و كردەوە .

وە ئەو ئایەتانەی پێشوو بەڵگەبوون لەسەر ئەوەی كە خەڵكی سەبارەت بە زانست و كردەوە كردن سێ چینن :

- جا ئەوانەی كە زانستی بەسوود و كردەوەی چاكیان پێكەوە كۆكردووەتەوە ئەوانەن كە خوا نیعمەتی داوەبەسەریاندا ، ئەوانەی كەوا لەم سورەتەدا داوا لە خوا دەكەیت كە رێنماییت بكات بۆ سەر رێگاكەیان .

ـ وە ئەوانەش کە زانستیان وەرگرتووە و وازیان لە کردەوە کردن هێناوە ئەوانن کە تورەیی خوایان لەسەرە و خوا لێیان توورەیە ، جا لە هەر میللەتێك یان لە هەر ئایینێك بن .

ـ وە ئەوانەش کە کردەوەیان وەرگرتووە و وازیان لە زانستیان هێناوە ئەوانە گومڕایانن ، ئەم دوو گروپە زەرەرمەندن ، داوای سەلامەتی لە خوا دەکەین .

جا ئەگەر تێڕامێنێیت لە ئەم سورەتە ئەوا لە نهێنی گەورەییەکەی تێدەگەی ، وە خوا لە هەموو رکاتێك لە رکاتەکانی نوێژدا داینەناوە بخوێنرێت تەنها لەبەر پلەوپایە و گەورەییەکەی نەبێت لە نێوان تێکڕای سورەتەکاندا .

وە بەشێك لەو پلەوپایە و گەورەییە ئەوەیە کە ئەم سورەتە ئەم دوعا و پاڕانەوە گەورەیەی لە خۆ گرتووە : دوعا و پاڕانەوەی پەرستن (دُعَاءُ العبادة) لە سەرەتاکەیدا و دوعا و پاڕانەوەی داواکاریش (دُعَاءُ المسألة) لە کۆتاییەکەیدا ، ئەم سورەتە هەمووی دوعا و پاڕانەوەیە ، جا لەبەر ئەمە سوننەتە لە نوێژدا ئەگەر نوێژخوێن کۆتایی بە خوێندنەوەی ئەم سورەتە هێنا بڵێت : (آمِیْن) بۆ پێشنوێژ (الإمام) و ئەو کەسەش کە لە پشت پێشنوێژەوەیە (المأموم) و ئەو کەسەش کە بە تەنها نوێژ دەکات (المنفرد) وتەی (آمِیْن) بۆ هەموویان سوننەتە ، وە(آمِیْن)یش واتاکەی بریتییە لە : (اللهُمَّ اسْتَجِبْ) واتە : خوایە وەڵامم بدەرەوە واتە : خوایە ئەم دوعایەم گیرا بکە و وەڵامی بدەرەوە ،

کەواتە (آمِیْن) داوای وەڵامدانەوەی دوعا و پاڕانەوەی ئەم سورەتەیە ، وە (آمِیْن) واجب نیيە لە نوێژدا ، وە سوننەتە لە نوێژە ئاشکراکاندا (الصلاة الـجهرية) بە دەنگی بەرز (آمِیْن) بڵێت ئەمە ئەگەر پێشنوێژ بێت (الإمام) یان لە پشت پێشنوێژەوە بێت (الـمأموم) یان بە تەنها نوێژ بکات (الـمنفرد) ، بەڵام ئەگەر بە هێمنی و کپی خوێندی ئەوا بە هێمنی و کپی دەیڵێت .

٧ـ ئەوەی کە لە بارەی فەزڵیەوە هاتووە :

وە بەشێك لە گەورەیی ئەم سورەتە ئەوەیە کە لەم فەرموودە قودسیەدا هاتووە ـ لە (صحیحی موسلم)دا ـ کە خوای گەورە دەفەرموێت : ((قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ ، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ)) واتە : من نوێژم لە نێوان خۆم و عەبدەکەمدا کردووە بە دوو بەشەوە ، وە عەبدەکەم داوای هەر شتێك بکات پێی دەبەخشم ، وە مەبەست بە نوێژ لێرەدا سورەتی فاتیحەیە ، ناونراوە بە نوێژ چونکە لە ناو نوێژدا دەخوێنرێت ، وە لەبەر ئەوەی (الـصلاة) لەزمانەوانیدا : واتە : دوعا و پاڕانەوە ، وە سورەتی فاتیحەش دوعا و پاڕانەوەیە .

فەرمایشتی : (لە نێوان خۆم و عەبدەکەمدا کردووە بە دوو بەشەوە) : ئەم سورەتە حەوت ئایەتە : سێ ئایەت و نیوی بۆ خوای گەورەیە ، وە سێ ئایەت و نیویشی بۆ عەبد و بەندەیە :

((فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ : ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : حَمِدَنِي عَبْدِي ، وَإِذَا قَالَ : ﴿ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي ، وَإِذَا

قَالَ : ﴿ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾ ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : مَجَّدَنِي عَبْدِي ، وَإِذَا قَالَ : ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ ﴾ ، قَالَ : هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ)) .

واتە : جا ئەگەر بەندە وتی : ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ خوای گەورە دەفەرموێت : بەندەکەم سوپاسی کردم ، وە ئەگەر وتی : ﴿ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾ ، خوای گەورە دەفەرموێت : بەندەکەم ستایشی کردم ، وە ئەگەر وتی : ﴿ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾ ، خوای گەورە دەفەرموێت : بەندەکەم بە گەورە ڕای گرتم ، وە ئەگەر وتی : ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ ﴾ ، خوای گەورە دەفەرموێت : ئەمە لە نێوان من و بەندەکەمدایە وە بۆ بەندەکەم هەیە ئەوەی کە داوای دەکات .

﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ ﴾ ئەمە بۆ خوایە ، ﴿وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ ﴾ ئەمە بۆ بەندەیە ، لە فەرمایشتی ﴿وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ ﴾ەوە تاوەکو کۆتایی سورەتەکە بۆ بەندەیە چونکە بەندە پێی دەپاڕێتەوە لە پەروەردگاری ، وە لە ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ەوە تاوەکو ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ ﴾ ئەمە بۆ خوای پاك‌وبێگەرد و پایەدارە چونکە هەمووی ستایشە لەسەر خوای گەورە ، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر گەورەیی ئەم سورەتە بۆیە فەرموویەتی : ((فَإِذَا قَالَ : ﴿ ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ۝٦ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ غَيۡرِ ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ۝٧ ﴾ ، قَالَ : هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ))[١٣] .

---

(١٣) أخرجه مسلم من حديث أبي هريرة : كتاب الصلاة ، باب (١٠) ، رقم : (٣٩٥) ، [٢ / ٣٢٤] .

واتــه : وه ئەگـەر وتــى : ﴿ ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ۝ ﴾ دەفـــەرموێت : ئەمـــە بـــۆ بەندەکەمە وە بۆ بەندەکەمیش هەیە ئەوەی کە داوای دەکات .

٨ ـ ئەو سوودانەی کە لێی دەردەهێنرێن :

وە بەشێك لەوەی کە پەیوەستە بەم سورەتەوە و بەڵگەیە لەسـەر گەورەیـەتـیـەکـەی ئەوەیـە کـە زانایـان رەحمـەتی خوایـان لێبێـت فەرموویانە : بەڕاستی ئەم سـورەتە چـەندین واتـای گـەورەی تێدایـە ، لەوانەش :

یەکەم : سەلماندنی هەر سێ جۆرەکەی یەکخواپەرستی :

فەرمایـــشتی ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ ئەمـــە بەڵگەیـــە بـــۆ یەکتاکردنـەوەی خـوا لـە پەروەردگارێتیـدا (توحيـــد الربوبيـــة) ، وە فەرمایـشتی ﴿ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝ مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ ۝ ﴾ ئەمـەش بەڵگەیـە لەسەر یەکتاکردنەوەی خوا لـە نـاو و سیفەتەکانیدا (توحيـــد الأسمـــاء والـــصفات) ، وە فەرمایـشتی ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ ئەمـەش بەڵگەیە لەسەر یەکتاکردنەوەی خوا لـە پەرەستندا توحيد الألوهيـــة) ، کەواتە هەر سێ جۆرەکەی یەکخواپەرستی تێدایە .

دووەم : ناردنی پەیامی خوا و پێغەمبەرایەتی دەسەلمێنێت :

چونکە فەرمایشتی ﴿ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ سەلماندنی پەروەردگارێتی خـوای تێدایـە بـۆ هـەموو دورسـتکراوەکانی ، وە لـە داخوازییـەکانی

پەروەردگاریتی خواش ئەوەیە کە وازنەهێنێت لە بەندەکانی بە بێ بەرنامەیەك کە ژیانیان چاك بکات ، وە لە گەورەترین ئەو شتانەی کە بەندەکان چاك دەکات ناردنی پێغەمبەرانە ، هەروەها فەرمایشتی ﴿ ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴾ چونکە ڕێگای ڕاست روون نابێتەوە تەنها بە ناردنی پێغەمبەران نەبێت (علیهم الصلاة والسلام) ، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر سەلماندنی پەیامە خوایەکان .

سێیەم : وەڵام و بەرپەرچدانەوەی تێدایە بۆ گرووپە گومڕابووەکان :

ـ بەرپەرچدانەوەی بێباوەڕەکان و پەکخەرەکان (الملاحدة والمعطلة) تێدایە ئەوانەی باوەڕەیان بە هیچ پەروەردگارێك نییە ، جا فەرمایشتی ﴿ رَبِّ ٱلۡعَـٰلَمِينَ ﴾ وەڵامە بۆ بێباوەڕەکان ئەوانەی کە پێیان وایە جیهان پەروەردگارێکی نییە ، بەڵکو پێیان وایە جیهان خۆی خۆیی بە دیهێناوە ! ! وە سروشت ئەم شتانە بەدی دێنێت و دروستیان دەکات ! ! وە ئەمەش پێچەوانەی عەقڵ و ژیرییەکانە ، چونکە هەرگیز ناکرێت و نابێت دورستکراوێك هەبێت بە بێ دوورستکار ، وە کردەوەیەك هەبێت بە بێ بکەر .

ئەم هەمووگەردوونە و ئەم دورستکراوانەش بەڵگەن لەسەر خوای دورستکاری پاكوبێگەرد و پایەدار ، وە هەر ئەویشە بەدیهێناوە و کاروبارەکانی بەڕێوە دەبات .

ـ وه وەڵام و بەرپەرچدانەوەشی تێدایە بۆ هاوبەش بۆ خوا بڕیاردەرەکان (المشركون) ئەوانەی کە باوەڕیان بە پەروەردگار هەیە بەڵام هاوبەشی بۆ بڕیاردەدەن لە پەرەستنیدا ، ئەمەش لە فەرمایشتی ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ و فەرمایشتی ﴿ إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ ﴾دا هەیە ، ئەمە هەمووی وەڵام و بەرپەرچدانەوەی تێدایە بۆ هاوبەش بڕیاردەرەکان ئەوانەی کە خوا دەپەرەستن و لەگەڵیدا جگە خواش دەپەرەستن .

ـ وە هەروەها وەڵام و بەرپەرچدانەوەشی تێدایە بۆ جەهمیە و موعتەزیلە و ئەوانەی ئینکاری سیفەتەکانی خوا دەکەن ، وە وەڵام و بەرپەرچدانەوەشی تێدایە بۆ ئەوانەش کە ئینکاری زیندووبوونەوە دەکەن ئەمەش لە فەرمایشتی ﴿ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴾دا هەیە ، وە ﴿ ٱلدِّينِ ﴾ لێرەدا واتای پاداشت و لێپرسینەوە دەدات ، کە زیندووبوونەوە دەسەلمێنێت .

ـ وە وەڵام و بەرپەرچدانەوەشی تێدایە بۆ جوولەکە و گاورەکان و ئەوانەش کە لەسەر ڕێگای ئەوان دەڕۆن ئەوانەی کە زانستیان وەرگرتووە و وازیانهێناوە لە کردەوە کردن ، یان کردەوەیان وەرگرتووە و وازیانهێناوە لە زانست ، جا وەڵامی تێدایە بۆ هەموو زانایەك کە کردەوە بە زانستەکەی نەکات ، وە وەڵامی تێدایە بۆ هەموو کردەوکارێك کە بە بێ زانست کردەوە بکات ، لەبەر ئەمە زانایان

فەرموویانە : ئەم سورەتە وەڵام و بەرپەرچدانەوەی هەموو دەستە و گرووپەکانی لە خۆگرتووە ، جا بۆیە شایستەی ئەوەیە بە بنەمای قورئان (أُمُّ الكتاب) ناو بنرێت ، چونکە بنەمای هەر شتێك ئەوەیە کە ئەو شتە دەگرێتەوە بۆ لای ، وە قورئان هەمووی دەگرێتەوە بۆ سەر ئەم سورەتە ، چونکە هەموو قورئان لە دەوروبەری ئەم واتایانەدا دەسورێتەوە کە ئەم سورەتەی لە خۆیی گرتووە .

وە ئەم سورەتە گەورەیە زۆرێك لە خەڵکی دەیخوێننەوە و بە زومانیان دووبارەی دەکەنەوە بەڵام بیرناکەنەوە لە ماناکەی و هیچ لە ماناکەی تێناگەن ، بەڵکو تەنها چەند وتەیەکە بەسەر زمانیدا دێت هەروەکو ئەوەی وتەیەکی بیانی بێت!! وە ئەمەیش هەڵە و ناتەواوییەکی گەورەیە ، وە قورئان بۆ ئەوە دابەزێنراوە کە بیری لێبکرێتەوە و لە ماناکانی تێبگەیت ، ئەمە و خواش زاناترە .

وَصَلَّى اللهُ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِـهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّم

الْحَمْدُ للهِ الذِّي وَفَّقَنِي لِتَرْجَمَةِ
هَذِهِ الرِّسَالَةِ الصَّغِيْرَةِ الْحَجْمِ الْعَظِيْمَةِ النَّفْعِ وَالْفَائِدَةِ
(لَقَدْ بَدَأْتُ بِتَرْجَمَتِهَا مِنْ بَلْدَتِي كَلار ، وانْتَهَيْتُ مِنْهَا فِي مَكَّةَ الْمُكَرَّمَةِ
أَثْنَاءَ مَوْسِمِ عُمْرَةِ رَبِيْعِ عَامِ ١٤٣٤ مِنَ الْهِجْرَةِ النَّبَوِيَّةِ)

مَكَّةَ الْمُكَرَّمَة / شَارِعِ أَجْيَاد / فُنْدُق أَوْتَاد مَكَّة / بِالْقُرْبِ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَام
بَعْدَ مُنْتَصَفِ لَيْلَةِ الْخَمِيْس / ٩ / جَمَادي الأُوْلَى / ١٤٣٤ هـ
اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي الاتْيَانَ إِلَى الْحَجِّ وَالْعُمرَةَ مرَّاتٍ عَدِيْدَة
وَارْزُقْنِي الإقَامَةَ فِي مَكَّةَ الْمُكَرَّمَة وَالْمَدِيْنَةِ النَّبَوِيَّة
ـ قُولُوا : آمِيْن ـ

وَقَبْلَهَا وَفَّقَنِي اللهُ لِتَرْجَمَةِ رِسَالَةِ
(الدُّرُوسُ الْـمُهِمَّةُ لِعَامَّـةِ الأُمَّـةِ)
لِسَمَاحَةِ الشَّيْخِ عَبْدِالعَزِيْزِ بْنِ بَاز رَحِمَهُ اللَّهُ
أَثْنَاءَ مَوْسِمِ حَجِّ عَامِ ١٤٣٣ مِنَ الْهِجْرَةِ النَّبَوِيَّة

أبو فردوس محمد بن عبدالرحمن الكردي العراقي